

Stopka, Krzysztof

Kultura dziecięca w Padwie XIX w.

Rozprawy z Dziejów Oświaty 29, 41-49

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRZYSZTOF STOPKA

KULTURA DZIECIĘCA W PADWIE XIX W.

Staraniem władz miejskich Padwy zorganizowano w roku 1981 wystawę zatytułowaną: „Dziecko i jego kultura w Padwie XIX wieku”. Otwarcie ekspozycji towarzyszyła publikacja obszernego katalogu wystawy opracowanego pod redakcją prof. A. M. Bernardinis¹. Publikacja ta jest właściwie wyczerpującą monografią przedstawianego zagadnienia oraz znakomitym przewodnikiem metodyczno-historycznym.

Do podjęcia tego rodzaju inicjatywy zachęcił organizatorów sukces poprzedniej ekspozycji, poświęconej dzieciom, książkom i ilustracjom dla dzieci, dotyczącej okresu od XVI do XVIII w., a zorganizowanej w latach 1977—1980².

Wystawie obrazującej kulturę dziecka w Padwie XIX w. nadano charakter historyczno-dydaktyczny, mający w zamierzeniu jej twórców służyć pogłębianiu wśród młodzieży szkolnej wiedzy na temat realiów społeczno-politycznego życia dzieci i młodzieży z ubiegłego stulecia. Wystawę zorganizowano w historycznej Sala della Regione Palazzo della Ragione w dniach od 22 kwietnia do 20 maja 1981 r. O naukową stronę wystawy zatroszczył się Sektor Literatury Młodzieżowej Uniwersytetu w Padwie, na czele z jego kierownikiem A. M. Bernardinis (dyrektorem ekspozycji) we współpracy z Biblioteką Miejską, Biblioteką Uniwersytecką, innymi bibliotekami publicznymi i kolekcjonerami prywatnymi.

We wprowadzeniu do katalogu dyrektor wystawy omówiła jej koncepcję, zakres i charakter, przedstawiając problemy i kierunki badań każdej z pięciu składających się na nią sekcji³. Kierunki poszukiwań badawczych wyznaczają bowiem wszystkie elementy budujące tytuł ekspozycji. Nie określają one jednak ściśle charakteru publikacji. Jedyny ustalony element to zasięg przestrzenny, ograniczony terytorialnie do obszaru Padwy XIX w. Już natomiast przedział czasowy nie został ograni-

¹ *Il bambino e la sua cultura nella Padova dell'Ottocento*. Mostra storico—didattica a cura del Settore di Letteratura Giovanile dell'Università di Padova con la collaborazione della Biblioteca Civica e delle altre biblioteche cittadine. Padova. Palazzo della Ragione 22 Aprile — 20 Maggio 1981, Padova 1981.

² *Bambini, libri, figure e storie per bambini nei libri dal' 500 al' 700*.

³ *Il bambino...*, s. 8—17.

czony tylko do wieku XIX, lecz rozszerzony na schyłek wieku XVIII, sięgając roku 1915. Wybuch I wojny światowej stanowił bowiem cezurę bardzo wyraźną, oznaczającą koniec pewnej epoki tak w stosunkach społecznych, jak i politycznych. Także pojęcie „dziecko” nie stanowiło terminu adekwatnego do zamierzeń realizatorów wystawy, jako że badania nad dzieckiem muszą uwzględniać wszystkie aspekty kondycji dziecka, od okresu niemowlęstwa po wiek młodzieńczy, także i te, które nie sprowadzają się do samej li tylko kultury dziecięcej, a odnoszą się do szeroko pojętej kultury życia codziennego⁴.

„Dziecko i kultura dziecięca stanowią przede wszystkim przedmiot badań interdyscyplinarnych, określonych bardziej wymogami pedagogiki niż historiografii ogólnej, gdyż pedagogika jest w swej naturze nauką interdyscyplinarną. Zagadnienia wychowawcze zawsze były przez nią traktowane jako złożone relacje (zamierzone lub nie) pomiędzy jednostką a jej otoczeniem kulturalnym, nawet gdy usiłowano sprowadzić ją czasem do instytucji i praktyki szkolnej” — pisze A. M. Bernardinis⁵. Pytając o sposoby wychowywania dzieci w ubiegłym stuleciu nie sposób uniknąć innych, związanych z tym pytań, np.: Jak i gdzie wychowywało się dziecko, gdzie przebywało, w jaki sposób wypełniało swój czas, jak przebiegało jego dzieciństwo, młodość, jakie bariery musiało pokonać, by wkroczyć w dorosłe życie, jakich dostarczano mu wzorów do naśladowania, jakie idee kształtowały dorosłych je otaczających itp. Zamierzaniem autorów katalogu było w pewnej mierze udzielenie odpowiedzi na powyższe pytania. Materiał ułożono w pięć jednostek problemowych, odpowiadających tytułom poszczególnych sekcji wystawy: „Przestrzeń dziecięca”⁶, „Czas dziecka”⁷, „Godziny nauki”⁸, „Czas zabawy i rozrywek kształcących”⁹, „Środowisko padewskie: wybitne osobistości; idee i narzędzia kultury”¹⁰.

Zatrzymując się nad zagadnieniem „przestrzeni” wyznaczonej dziecku przez kulturę i życie społeczne ubiegłego wieku organizatorzy wystawy zauważyli, że przeprowadzenie odpowiednich badań nie jest możliwe bez udziału tych naukowców, którzy wprawdzie nie zajmują się bezpośrednio zagadnieniami edukacyjnymi, ale kształtują środowisko fizyczne, historyczne i kulturalne, w którym dziecko się rozwija¹¹. Dotychczasowe badania nad dziejami społeczności miejskich nie dostrzegały zazwyczaj

⁴ *Ibidem*, s. 8.

⁵ *Ibidem*, s. 9.

⁶ „Lo spazio del bambino”.

⁷ „Il tempo del bambino”.

⁸ „Le ore della scuola”.

⁹ „Le ore del gioco e dello svago istruttivo”.

¹⁰ „Padova l'ambiente: figure di cittadini insigni; idee e strumenti della cultura”.

¹¹ *Il bambino...*, s. 9.

dzieci, a przecież właśnie one stanowią swoistą kategorię mieszkańców, dla których miasto jest jedynym dostępnym „światem uspołecznienia”. We Włoszech dopiero w ostatnich latach regres ten został przełamany. Status „przestrzeni dziecięcej” (publiczny — prywatny, indywidualny — kolektywny, dozwolony — zabroniony, dla wszystkich — dla jednej kategorii mieszkańców) i jego miejsce w strukturach życia codziennego stały się przedmiotem badań naukowych. Dokonało się to w związku z badaniami nad ewolucją koncepcji rodziny, łączącymi się z kolei z problematyką podziału przestrzeni mieszkalnej (zwłaszcza w mieście), rzutującej na strukturę i charakter tej podstawowej komórki społecznej¹².

Wyniki badań w tej dziedzinie (oczywiście ograniczone do przestrzeni Padwy XIX w.) zostały przedstawione w katalogu wystawy pod ogólnym tytułem: „Przestrzeń dziecka”¹³. Profesje autorów składających się na ten dział artykułów świadczą o interdyscyplinarnym charakterze badań nad tym zagadnieniem (geograf, architekt, badacz dziejów średniowiecznych i nowożytnych, docent medycyny prenatalnej i asystent kliniki położniczo-ginekologicznej, historyk medycyny). Znalazły się tam następujące artykuły: *Przestrzeń dziecka w mieście*¹⁴, *Dom padewski w XIX w.*¹⁵, *Rodzina w Padwie dziewiętnastowiecznej*¹⁶, *Narodziny dziecka*¹⁷, *Lekarze, lekarstwa, szpitale*¹⁸.

Przed czytelnikiem wyłania się świat, wprawdzie pod wieloma względami mu bliski, ale mimo wszystko daleki. W Padwie XIX w. nie istniały specjalne tereny przeznaczone dla dzieci (zmiany w tym zakresie dokonały się dopiero w latach osiemdziesiątych wraz z rozpowszechnieniem się ogródków dziecięcych Froebła). W obrębie murów miejskich znajdowały się jeszcze tereny uprawne i ogrody warzywne. Nie istniały parki publiczne. Dzieci bawiły się z reguły wokół domów, na ulicach, placach, później także wokół bastionów miejskich, których funkcja obronna przekształcała się stopniowo w rekreacyjną. Wewnątrz domu życie dziecka nie było radykalnie odgraniczone od życia dorosłych. Pomieszczenia specjalnie dla niego przeznaczone spotyka się rzadko (istniały jedynie w domach bogatych i średniozamożnych mieszczan). Dzieci przebywały często w kuchni, w pokojach służby, ale także w miejscach posiadających jedynie dla nich walor prawdziwego świata (np. pod stołem, za zasłoną, pod schodami, na strychu). Koncepcja intymności rodzinnej na początku XIX w. prawie jeszcze nie istniała. Dowodzi tego

¹² *Ibidem*, s. 10.

¹³ *Ibidem*, s. 24—63.

¹⁴ E. Bevilacqua, *Lo spazio del bambino nella Padova dell'Ottocento*, s. 24—31.

¹⁵ A. De Poli, *La casa padovana nell'Ottocento*, s. 32—41.

¹⁶ F. Fasulo, *La famiglia padovana nell'Ottocento*, s. 42—49.

¹⁷ P. Grella, T. Maggino, *Il bambino che nasce*, s. 50—55.

¹⁸ L. Premuda, *Medici, medicine e ospedali*, s. 56—63.

analiza architektonicznego rozplanowania wnętrza domu mieszkalnego. W domach mieszczańskich już w 1750 r. pojawia się korytarz oddzielający poszczególne pomieszczenia, podczas gdy mieszkanie ubogiej rodziny ograniczało się do jednego tylko pomieszczenia — pracowni, sypialni bądź kuchni. Rodzina była bardziej ośrodkiem wytwórczości rzemieślniczej, w której stosunki pracy dominowały nad stosunkami uczuciowymi. Szkołę traktowano w XIX w. jako rozwiązanie problemu nadzoru nad dziećmi w wieku nieprodukcyjnym (zresztą bardzo krótkim). Szkołą mógł być więc sierociniec, przytułek, szwalnia itp. Istniało szereg problemów związanych z nierównością pomiędzy szkołą elementarną na wsi i w mieście — niski poziom nauczycieli wiejskich, mała frekwencja w szkole, wynikająca z ubóstwa i pracy zawodowej dzieci, przepełnienie klas szkolnych (80-150 uczniów w jednej klasie), niski poziom szkolnictwa żeńskiego (koncepcja roli kobiety jako żony i matki) itd. Chociaż w porównaniu ze stanem szkolnictwa w okresie austriackim po zjednoczeniu narodowym dokonał się ogromny wzrost liczby szkół i instytucji publicznych (przy stałym zmniejszaniu się liczby szkół prywatnych), to jednak wiek XIX nigdy nie osiągnął pełnej realizacji obowiązku szkolnego.

Jest to także wiek ogromnych kontrastów społecznych, uwidoczniomych chociażby w architekturze mieszkalnej. Przepaść pomiędzy typowym padewskim „palazzo” a ruderami dzielnicy Santa Lucia była ogromna. Także życie było o wiele bardziej brutalne, przeżycie uzależnione od pracy, wyżywienia, epidemii (33% noworodków umierało w pierwszym roku życia). Epidemie (zwłaszcza ospy i cholery), gruźlica dziesiątkowały mieszkańców miasta. Służba zdrowia istniała dopiero w zarodku. Dzieci rodziły się przeważnie w domach (w szpitalach panowała bardzo wysoka śmiertelność matek i dzieci). Chore dziecko rzadko leczono w szpitalu. Pediatria praktycznie nie istniała. Dopiero w roku 1882/83 powołano osobną katedrę patologii dziecięcej na Uniwersytecie Padewskim. Chore dziecko traktowano jak dorosłego w miniaturze, nie wyodrębniając w szpitalach miejsc specjalnie dla niego przeznaczonych. Zmiana w tym względzie dokonała się dopiero u schyłku wieku, gdy wraz z postępem nauk medycznych i higieny podjęto inicjatywy zmierzające ku ochronie zdrowia matek i dzieci, walce z gruźlicą (szczepienia) i krzywicą (hospicje morskie na Lido w Wenecji) itp. Na przełomie XIX i XX w. rodziny dzieci przebiegają już w większości w szpitalach, zaczyna się rozwijać opieka nad dziećmi niechcianymi, podrzutkami i sierotami.

Zarysowane tu jedynie w sposób marginesowy i wybiórczy problemy znalazły szerokie odzwierciedlenie w powyższym dziale.

Inną współrzędną, często używaną przez historyków, etnografów, antropologów i socjologów, jest „czas”. Zatem „czas dziecka” (*il tempo del bambino*) stał się przedmiotem zainteresowania następnej serii artyku-

łów. Znalazły się tam następujące: *Szkoły, uczniowie, nauczyciele*¹⁹, *Zydowska szkoła padewska*²⁰, *Dzieci i praca*²¹, *Ochronki dobroczynne*²², *Ogródki dziecięce*²³, *Święto w mieście*²⁴, *Kościół i święto*²⁵.

XIX w. to okres, w którym czas dziecka został uregulowany i umieszczony w przestrzeni ściśle określonej, jaką jest szkoła. W tym czasie ukształtował się definitywnie system szkolny oparty na podziale klas według kategorii wiekowej dzieci. Rozkłady zajęć i programy zostały ściśle określone. W Padwie tak szkoły prywatne, jak i publiczne, programy, teksty, pomoce naukowe i techniczne środki dydaktyczne kształtowały się na modłę austriacką, francuską, a następnie na modłę ogólnonarodową włoską. Wynikało to oczywiście ze złożonej sytuacji politycznej *regione Veneto*. Po upadku Napoleona I wraz z Lombardią tworzył on tzw. Królestwo Lombardzko-Weneckie należące do Austrii. Wypada jednak zaznaczyć, że Lombardia już w 1859 r. została włączona do zjednoczonego Królestwa Włoch, a prowincja Veneto jeszcze przez sześć lat znosiła obcą dominację. Okres panowania austriackiego odcisnął wyraźne piętno w każdej dziedzinie życia, oczywiście także w dziedzinie życia szkolnego (zwłaszcza w programach nauczania religii i nauki moralnej). Spotykamy się także z problemem pracy zawodowej dzieci, jakże charakterystycznym dla całego XIX w.

W 1911 r. pracujące dzieci stanowiły 50% ogólnej liczby dzieci, przy czym statystykom umykają dzieci pracujące w rolnictwie i w rzemiośle domowym. Analfabetyzm w tej grupie wynosił od 40% w 1871 r. do 19% w 1911 r., wykazując zatem tendencję spadkową. To właśnie z Padwy wyszła kampania przeciwko pracy zawodowej dzieci.

W tej części katalogu czytelnik może zapoznać się także z organizacją czasu pozaszkolnego, stosunkiem Kościoła do organizacji czasu wolnego dzieci, zagadnieniami specjalnej opieki w przedszkolach i ogródkach dziecięcych. Niezmiernie interesująco została przedstawiona także organizacja życia szkolnego dzieci wspólnoty żydowskiej.

Zagadnienia szkolne, chyba najbardziej istotne w życiu dziecka, zostały wyłączone w specjalną grupę problemową pod nazwą „Godziny szkolne”²⁶. Spotykamy się tu z zagadnieniami kultury elementarnej i wykształcenia podstawowego²⁷; zagadnieniami językowo-dialektycznymi²⁸, bardzo istotnymi dla młodego państwa włoskiego, nie posiadające-

¹⁹ L. Ambrosoli, *Scuole, scolari, maestri*, s. 64—75.

²⁰ T. Salzano, *Scuola ebraica padovana*, s. 76—83.

²¹ G. Monteleone, *Bambini e lavoro*, s. 84—91.

²² E. Sordina, *Gli asili dei benefattori*, s. 92—99.

²³ D. Iombello, *I giardini d'infanzia*, s. 100—106.

²⁴ M. Gagliardi, *La festa nella città*, s. 108—117.

²⁵ P. Giurati, *La Chiesa e la festa*, s. 118—131.

²⁶ Le ore della scuola.

²⁷ P. Del Negro, *La cultura di base*, s. 132—139.

²⁸ M. Cortelazzo, *Lingua e dialetto*, s. 140—147.

go dotąd ogólnonarodowego języka; metodami nauki czytania i pisania²⁹; nauki religii³⁰; geografii i historii³¹. Dzieje ojczyzny i geografia jako osobne przedmioty nauczania zostały przewidziane dopiero przez programy opracowane w 1888 r. Po 1894 r. cele nauczania historii zostały zdominowane motywami nacjonalistycznymi, które zdecydowanie przeważały nad racjami psychologiczno-dydaktycznymi. Część tę zamyka rozdział autorstwa S. Ventury³² dotyczący wykształcenia zawodowego, zajmujący się zwłaszcza szkołą rysunku założoną w 1867 r. przez P. Selvatico.

W jaki sposób i gdzie przebiegała zabawa dzieci w godzinach pozaszkolnych? Na pytanie to odpowiada nam kolejny dział zatytułowany: „Godziny zabawy i rozrywek kształcących”. Najbardziej interesującym artykułem tej grupy jest artykuł A. M. Bernardinis: *Lalki, żołnierzyki i inne zabawki*³³. Jest to w istocie zwięzły i przejrzysty zarys dziejów zabawek dziecięcych i ich funkcji wychowawczych od starożytności do XIX w. Z artykułem tym łączy się inny, zatytułowany *Zapomniane zabawy*³⁴, nie należący wprawdzie do tego działu, lecz tematycznie z nim zbieżny, stanowiący osobiste świadectwo z dzieciństwa na temat zapomnianych współcześnie zabaw i zabawek. Na uwagę zasługuje także artykuł: *Teatr i dziecko*³⁵, poświęcony bardzo rozpowszechnionemu we Włoszech teatrowi dziecięcemu, ulubionemu sposobowi spędzania wolnego czasu, absorbującego nie tylko dzieci, ale i dorosłych. Z przykładami różnego rodzaju lektury dla dzieci zapoznaje nas z kolei artykuł M. Stival: *Lektury — przykłady do naśladowania*³⁶. Ogólną cechą tej literatury był jej wybitnie moralistyczny i patriotyczny charakter. Ciekawym problemem poruszonym w katalogu jest także literatura żydowska. Z awansem politycznym i obywatelskim tej narodowości, przejawiającym się w wyjściu z getta i włączeniem się w narodowe życie włoskie, wiązał się profil edukacji dzieci żydowskich. Na poziomie literatury dziecięcej proces ten znalazł swój wyraz w próbie stworzenia żydowskiego odpowiednika *Serca Amicisa*. Autorem *Serca Izraela* był żydowski pedagog z Livorno G. Lattes. W problematykę i charakter tej ciekawej inicjatywy wprowadza nas artykuł autorstwa T. Salzano³⁷.

Ponieważ problematyki „dziecka” nie można było wyrwać z kontekstu historycznego, społecznego i ekonomicznego życia dorosłych, autorzy ekspozycji zorganizowali specjalną sekcję poświęconą sylwetkom obywateli najbardziej charakterystycznych dla życia miasta ubiegłego stulecia. Znaleźli się tam ludzie różnych kondycji społecznych i orientacji po-

²⁹ B. Barzon, *La lezione di lettura e scrittura*, s. 156—167.

³⁰ D. Silvestri, *La formazione religiosa*, s. 148—155.

³¹ G. Zago, *Lezione di storia e geografia*, s. 168—177.

³² S. Ventura, *L'istruzione professionale*, s. 178—189.

³³ A. M. Bernardinis, *Bambole, soldatini e altri giochi*, s. 190—199.

³⁴ C. Lorenzoni, *Una testimonianza. Giochi perduti*, s. 18—23.

³⁵ M. Gagliardi, *Il teatro e il bambino*, s. 200—205.

³⁶ M. Stival, F. Scarpa, *La lettura: esempi da imitare*, s. 206—215.

³⁷ T. Salzano, *Un „Cuore” israelita*, s. 216—223.

litycznych (od liberałów po zaciętych katolików). Zapoznajemy się w ten sposób z pozycjami nieprzejednanych katolików, wrogich włoskiemu państwu, wyczulonych na tzw. kwestię papieską. Jako postacie charakterystyczne dla tej grupy zostali przedstawieni G. Sacchetti i A. De Besi, autorzy tzw. listów katolickich, zwolennicy wolności nauczania, autorzy patetycznych artykułów w obronie analfabetyzmu, przeciwnicy obowiązku szkolnego³⁸. W dalszym przeglądzie osobistości charakterystycznych dla życia miasta ubiegłego stulecia jawią się postacie następujące: A. C. Vigodarzere, umiarkowany liberał, gorący propagator ochronek wiejskich³⁹, I. P. Sottini, działaczka pedagogiczna, zwolenniczka ogródków dziecięcych⁴⁰; A. Gloria, historyk, paleograf, organizator Muzeum Padewskiego⁴¹; Erminia Fuá Fusinato⁴², działaczka oświatowa, inspektor państwowy, G. B. Belzoni, podróżnik i egiptolog⁴³.

Całość katalogu zamyka artykuł omawiający kulturę dziewiętnastowiecznej Padwy, próbujący odtworzyć obieg idei filozoficznych i społecznych opierając się na badaniach nad obiegiem książki i prasy, prezentujący zarazem sylwetki zasłużonych w tej dziedzinie obywateli⁴⁴.

Autorzy publikacji są w pełni świadomi niedostatków i braków dotychczasowych badań, jak to wynika z wprowadzenia A. M. Bernardinis. Już samo ich wyliczenie może tu być interesujące ze względu na kierunki współczesnych badań i zainteresowań badawczych. A więc według dyrektorki wystawy marginesowo został potraktowany problem odżywiania, środków komunikacyjnych i transportowych, ogrzewania i oświetlania. Nie dotknięto też prawnej sytuacji dziecka, niektórych przejawów jego aktywności kulturalnej (np. działalności muzycznej), wpływu studentów uniwersytetu na kształtowanie się obyczajów dziecięcych itp. Moim zdaniem zabrakło tu także artykułu poświęconego formacji nauczycieli, istotnej w całokształcie wpływów wychowawczych.

Na szczególną pochwałę zasługuje szata graficzna tej publikacji, wydanej na znakomitym papierze kredowym, zaopatrzonej, wprawdzie w czarnobiałe, lecz za to doskonałej jakości fotografie, znakomicie ilustrujące poszczególne rozdziały i dobrze uzupełniające narrację. Poza tym każdy z artykułów zawiera noty bibliograficzne odsyłające czytelnika do prac bardziej wyczerpujących. Książka ta na naszym gruncie może być prawdziwym wzorem nie tylko dla organizatorów różnego rodzaju naukowych ekspozycji, lecz także przewodnikiem w badaniach noszących charakter interdyscyplinarny.

³⁸ A. Arslan, *Due cattolici intransigenti: D'Besì e Sacchetti*, s. 224—233.

³⁹ P. Preto, *Un politico moderato*: A. Cittadella Vigodarzere, s. 234—238.

⁴⁰ D. Lombella, *Un'educatrice impegnata: Ida Pilotto Sottini*, s. 240—247.

⁴¹ M. Blason, *Il fondatore del Museo*, s. 248—255.

⁴² E. Sordina, *La donna che lavora: E. Fua Fusinato*, s. 264—269.

⁴³ G. Berti, A. M. Preziosi, *Cultura padovana nell'Ottocento*, s. 270—

⁴⁴ *Il bambino ...*, s. 12.

KRZYSZTOF STOPKA

THE CHILDREN'S CULTURE IN PADUA IN THE 19TH CENTURY

Summary

From April 22nd to May 20th 1981, an exhibition entitled: *Il bambino e la sua cultura nella Padova dell'Ottocento* was held in Padua. The scientific side of the exhibition, i.e. its design and realization, was prepared by the Sector of Youth Literature (Settore di Letteratura Giovanile) of Padua University in collaboration with the Town Library, the University Library and other public libraries and private collectors. The exhibition was of a historical and didactic character, which was to make children and school youth, and not only them, improve their knowledge of historical conditions of the children's life in Padua in the 19th century.

Together with the inauguration of the exhibition, its catalogue was edited, which is actually a comprehensive monograph of the presented problem. The catalogue was edited thanks to exertions of Professor A. M. Bernardinis, the director of the exposition, and it is an effect of work of not only historians and educationists. The authors of the articles represent such branches of science as geography, architecture, medicine, sociology of religion, literature, etc. It is also the evidence of collective efforts of the promoters of the exhibition and the authors of the catalogue that is its monographic elaboration.

The whole of the material was divided into five sections correspondent to the sections of the exhibition: Section A: „Lo spazio del bambino”; Section B: „Il tempo del bambino”; Section C: „Le ore della scuola”; Section D: „Le ore del gioco e dello svago istruttivo”; Section E: „Padova l'ambiente: figure di cittadini insigni; idee e strumenti della cultura”.

The collective work of many scientists brought plentiful fruits. Before the visitors and the readers of the catalogue, a comprehensive world of life of the child of last century in its various aspects was exposed. As far as the research of the problem under discussion is concerned, some new research methods were applied which made it possible to use voluminous source material in a new and interesting way.

The catalogue of the exhibition was interspersed with numerous pictures that illustrated separate chapters perfectly and very well supplemented the narration. Moreover, each of the chapters was annotated with bibliographical notes referring the reader to more exhaustive works. On our ground, the monograph can serve as an example not only for organizers of scientific expositions like that one and can also act as a guide-book in research of an interdisciplinary character.

Translated by Elżbieta Nawrocka-Berezowska

КРЖИШТОФ СТОПКА

ДЕТСКАЯ КУЛЬТУРА В ПАДУЕ XIX В.

Содержание

В Падуе, от 22 апреля до 20 мая 1981 г., под покровительством городских властей, была организована выставка, озаглавленная: *Il bambino e la sua cultura nella Padova dell'Ottocento*. Научная сторона выставки (ее проект и реализация) была подготовлена Сектором литера-

туры для молодежи (Settore di letteratura Giovanile) университета в Падуе, в сотрудничестве с Городской библиотекой, Университетской библиотекой, а также другими библиотеками и частными коллекционерами. Выставке был придан историко-дидактический характер, с мыслью о детях и школьной молодежи (но не исключительно), углублении познаний, относительно исторических условий жизни детей в Падуе прошлого века.

Одновременно с открытием выставки был опубликован ее каталог, который по сути является обширной монографией представляемого вопроса. Каталог, изданный благодаря заботам проф. А. М. Бернардиниса (директора выставки), это результат работы не только историков и педагогов. Среди авторов статей представлены такие области знаний, как: география, архитектура, медицина, социология религии, литература и т. п. Одновременно каталог является свидетельством коллективного труда организаторов выставки и авторов каталога, являющегося ее монографическим исследованием.

Весь материал был подразделен на пять частей отвечающих пяти секциям выставки: Секция А: „Lo spazio del bambino”; Секция В: „Il tempo del bambino”; Секция С: „Le ore della scuola”; Секция D: „Le ore del gioco e dello svago istruttivo”; Секция E: „Padova l'ambiente figure di cittadini insigni; idee e strumenti della cultura”.

Коллективный труд многих исследователей принес хорошие результаты. Посещающим выставку и читателям каталога всесторонне представлен мир ребенка прошлого века в его самых разнообразных аспектах. В исследованиях относительно этого вопроса нашли применение также новые исследовательские методы, которые позволяют по-новому и интересным образом использовать большое количество материалов основанных на источниках.

В каталог выставки вносит некоторое разнообразие большое количество репродукций, иллюстрирующих отдельные главы и хорошо дополняющих повествование. Кроме того, с мыслью о читателе, каждая из глав снабжена библиографическими ссылками на более исчерпывающие исследования. Эта монография, на нашей почве, может служить примером не только для организаторов подобных научных экспозиций, но и руководством в исследованиях касающихся нескольких дисциплин.

Перевела К. Клёша